La Senyera a l'Armada del Sud (Virregnat del Perú)

Autor: Joan Galcerà Miralles
Data de publicació: 09-06-2025

De la seva ponència "El Perú català entre el segles XVI i XIX", que va presentar al convent de Sant Francesc de Montblanc el 3 d'agost de 2024 a l'edició XI de la Universitat Nova Història, l'estudiós flixanco Joan Galcerà Miralles n'ha preparat tres articles per tal de posar-la a l'abast per escrit als lectors interessats. El primer article, que ja vam publicar, fou l'intitulat "El Consolat de Mar al Virregnat del Perú". El segon, que publiquem ara, és "La Senyera a l'Armada del Sud (Virregnat del Perú)". I el tercer serà "Lima, una ciutat amb arrels catalanes", que publicarem properament.

Des de l'Institut Nova Història, sempre hem tingut ben coll avall que el descobriment i la primera ocupació d'Amèrica van ser portats a terme per iniciativa catalana. Els regnats de Ferran II el Catòlic i el de Carles I van ser els anys d'expansió i desenvolupament cap al nou continent. Resulta molt natural pensar que l'experimentada marina catalana s'atrevís a creuar l'Atlàntic quan ja portava des del segle XIV solcant l'oceà cap a les Canàries (1), i fins i tot més avall cap al riu d'or (2), a l'alçada dels grans rius que entren al continent Africà.

Són nombrosos els mapes i les diferents imatges que s'han anat trobant de la presència de la senyera de llarg a llarg del continent americà (3). En aquest article, el que hi vull presentar és una prova precisament escrita i, a més, escrita en un document de la Santa Inquisició d'aquesta presència.

Parlem d'un paràgraf del llibre editat a Santiago de Xile el 1887, titulat Historia del Tribunal del Santo Oficio de la Inquisición de Lima (4), escrit pel prestigiós historiador xilè José Toribio Medina. Aquesta obra, d'uns quants volums, és un recull de nombrosíssims fets reals de personatges jutjats pel Tribunal de la Santa Inquisició, on s'hi pot veure la diferent sort que van patir els malaguanyats que van caure sota les urpes inquisitorials. Precisament un gran nombre de dissortats apareixen amb el nom de Joan, fets passar per personatges de nació portuguesa, anglesa, jueva o protestant. També explica el destí de la família "Piçarro", que tot i que en van ser els "conqueridors", van caure en desgràcia quan van ser víctimes de la política de Felip II de fer net del rastre dels primers ocupants europeus de les

terres americanes. Les fonts d'aquest llibre les trobà José Toribio Medina a l'arxiu de Simancas en un viatge realitzat a la península al 1884.

A la pàgina 184, hi fa esment d'un personatge anomenat Gonçalo Niño; aquest amenaça de tornar a la península a queixar-se que li espolien els diners, i comenta que abans els predecessors anaven i venien amb la bandera de "barras y tejuelas" i que a partir d'aquest moment solament podran anar amb la insígnia dels Habsburg, les aspes de Borgonya, símbol de l'imperi espanyol castellà:

Paràgraf extret del llibre Historia del Tribunal del Santo Oficio de la Inquisición de Lima de José Toribio Medina.

He buscat com interpretar "tejuelas" i el Diccionari de la llengua espanyola (5) descriu "tejuela" o "tejoleta" així: "pedazo de teja o de barro cocido". He mirat quin significat podria tenir a Xile pel fet que José Toribio Medina, com a xilè, pogués haver utilitzat un terme local, i podem comprovar que el significat és igual al castellà peninsular, encara que a Xile les "tejuelas" de fusta van ser molt populars a les construccions com a part protectora o decorativa de les teulades. També podem trobar "tejuelas" com a betes de fil sobrants de peces de roba, o d'altres materials com a tires fines per fabricar escombres o raspalls.

Si rellegim "barras y tejuelas", es pot entendre com a barres verticals o horitzontals combinades en tons o colors. Per si sol, seria una aposta agosarada afirmar que estem parlant de la senyera, però si això va lligat al fet que "los que agora vamos llevaremos nuevas de Alemanya", llavors sí que comença a tenir sentit. El llibre va ser escrit el 1887, quan Alemanya ja estava unificada com a estat; per tant, utilitzar el mot Alemanya ho podem entendre, però està clar que es refereix a la insígnia de la família Habsburg, és a dir, les aspes de Borgonya (6) o la creu de Sant Andreu. En termes històrics, sabem que, a partir de Felip II, va haver un abans i un després: Felip II va manar esborrar tot el llegat del seu pare Carles I i va enviar expressament la Santa Inquisició al Virregnat del Perú per tal d'imposar-hi una forta castellanització als territoris americans i engegar la maquinària de neteja de fets, cognoms i persones (7).

A més, al paràgraf indexat, hi veiem una catalanada molt gran "bien aviados". Tot plegat, ens pot fer veure que estem davant d'una prova clara que els vaixells que anaven i venien del Perú en aquella època portaven la senyera com a identificació de procedència i que, a partir de la presència de la Inquisició, és a dir, a partir de 1569, la identificació principal seria les aspes de Borgonya, símbol de l'imperi espanyol castellà.

Arribada de vaixells al port del Callao on es poden veure banderes amb quatre pals verticals (8).

Ja des de mitjans del segle XVI i sobretot des de principis del segle XVII, quan es va instituir al Perú el Consolat de Mar de Lima (9), una flota mercant va unir els ports del Pacífic amb els ports peninsulars, la qual cosa demostra que els protagonistes d'aquesta gesta eren ben capaços d'una exhibició extraordinària de coneixement marítim i logístic, que solament una nació amb molta experiència naval, administrativa i militar podia atrevir-se a fer. De fet, el Consolat de Mar es preocupava de construir i finançar la viabilitat d'aquesta flota perquè ni el virregnat ni la metròpoli es van preocupar de fer-ho, i van deixar sempre tota la responsabilitat al Consolat de Mar. Les drassanes principals eren a la ciutat de Guayaquil, a l'actual Equador. El que efectivament es va atorgar al Virregnat és l'Armada del Sud. És a dir, una petita flota de vaixells armats per protegir la flota mercant i les costes del Perú. De fet, aquesta flota també la va construir i finançar el Consolat de Mar, però el virrei considerava que era la seva armada militar.

L'Armada del Mar del Sud

L'Armada del Mar del Sud (10) era una flota administrada des del Perú de manera autònoma respecte a la Real Armada, per la qual cosa era essencialment autòctona. Abans que es pogués crear el Consolat de Mar del Perú (1613), el govern de Lima ja es va veure amb la necessitat de funcionar de forma autònoma i solament mitjançant relacions contractuals amb la Corona. Per tant, s'ho solucionaven tot ells mateixos. L'Armada vetllava pels interessos vers la

seguretat i la viabilitat del comerç amb la Corona i les noves vies marítimes i comercials que es van obrir per iniciativa pròpia: Amèrica del Nord, Pacífic i l'Atlàntic pel cap d'Hornos.

A més, des de Lima, l'Armada del Sud (navegació Pacífic) coordinava el transport amb l'Armada del Nord (navegació Atlàntic) per arribar a la península i poder retornar a terres del Perú carregats de mercaderies provinents de ports europeus.

Precisament si aquests vaixells portaven inicialment la senyera, com hem pogut veure, lògicament també hi haurien d'haver mariners de nació catalana.

Dins dels registres oficials, no se'n sap quasi res, dels protagonistes, però sí que n'hem trobat un de ben significatiu: l'almirall de l'Armada del Sud Joan de Segarra Casaus i Peralta (11), nascut el 1584.

Joan de Segarra Casaus i Peralta (12)

Com a almirall de l'Armada del Sud, no se'n sap res, de les seves gestes marineres, però n'hi ha una genealogia recollida que es pot seguir. Destacaria els cognoms ben catalans que hi surten: Segarra, Casaus, Romaní, Soler, etc. En l'ordre dels cognoms i la seva escriptura, ja s'hi palesa un interès per la tergiversació. El cognom Segarra es converteix en Zegarra, el cognom Casaus acaba sent de las Casas, Romaní serà Romani sense l'accent, Soler serà Solier.

Transcric, tot seguit, el text trobat perquè es vegi la derivació de l'escriptura:

Su esposa Da. María Ramírez Zegarra y Guzmán era hija legítima del general Juan Ramírez Zegarra, Corregidor de Arequipa en 1577, y de Da. Isabel de Guzmán y Romaní, nieta del Capitán Pedro de Casaus Zegarra, Gobernador de Tierra firme, Caballero y Comendador de Ocaña y bisnieta de D. Alonso de las Casas o Casaus, Señor de Gómez -Careña. "Este don Pedro de las Casas o Casaus, hijo de don Alonso de las Casas, Señor de Gómez Cardeña muerto en 1485 y de doña Beatriz Maraver de Segarra, debe ser el General don Pedro de Casaus Segarra, Caballero de Santiago y Comendador de Ocaña, Gobernador y Alcalde Mayor de Panamá. El Gobernador don Pedro de Casaus casó con don doña Beatriz Maraver, natural de Sevilla y el ella hubo al Corregidor de Arequipa don Juan Ramírez de Segarra..." Don Juan Ramírez de Zegarra, natural de Sevilla, vino al Perú con el Virrey Marquéz de Cañete, el viejo en 1556; fué natural de Sevilla en España.

Ascendents familiars dels Segarra Casaus.

Tota aquesta família, la fan originària de Sevilla; i, fins i tot, de l'iniciador dels Segarra, l'Arnao Cegarra (1370), en situen el naixement a França. És també una evidència de la manipulació, la constatació que el cognom Casaus el converteixen en "de las Casas" sense amagar-se'n. Un motiu més per pensar que el famós sevillà Bartolomé de las Casas, podria interpretar-se com el català Berthomeu Casaus.

La castellanització dels cognoms és evident. Hi ha un fet cabdal que ho força encara més: Felip II, amb la intenció de castellanitzar el Perú, va anar prohibint que les elits criolles es casessin entre elles i, doncs, va propiciar que s'anessin mesclant amb els peninsulars vinguts de Castella. Al llibre Desafíos Transatlánticos, Mercaderes, Banqueros y el Estado en el Perú virreinal 1600-1700, de Margarita Suárez, hi trobem, a la pàgina 226, aquesta dada (13):

El desprecio de los peninsulares hacia los criollos. Así obligados a renovar sus filas, se estava llevando a cabo una recomposición de la elite de poder, en donde los nuevos ricos y poderosos estaban siendo atraidos por las viejas familias mediante el vinculo matrimonial, considerado por Mogrovejo como la postrera mohatra que ha de hacer un hombre de bien.

Atesa la manca de prou documentació oficial sobre l'Armada del Sud, recorro a un excel·lent treball de Mario Barros van Buren (1928 – 2004). Barros fou un advocat, diplomàtic i historiador xilè. La publicació es titula "La flota del Mar del Sur" i és a la Revista de Marina. Aquest historiador fa un resum crític d'aquesta flota durant l'època dels Àustries i dels Borbons (14):

Al morir Carlos II, llamado el Hechizado, la marina española se componía de seis navíos de alto bordo, contra unos quinientos de Inglaterra, trescientos de Francia, y trescientos de Holanda. A la razón política, debía añadirse la evidente despreocupación de la corona castellana por el poder marítimo.

Tanto el pueblo castellano como sus reyes tenían una marcada mentalidad terrestre, y a contar desde la muerte de Carlos V, el viejo espíritu naval y expansionista de los Reyes Católicos comenzó a ceder paso a una especie de obsesión política continental (europea), en la que la marina sólo fue considerada como elemento de comercio o de transporte.

El que va començar amb "barras y tejuelas", a les primeres embarcacions a Amèrica, va tornar per acabar amb menys barres i betes a partir del 1785 (creació de la "rojigualda"), però amb els mateixos colors, els de la senyera, perquè la marina catalana va ser l'única que va resulta operativa al llarg del temps per l'imperi espanyol castellà.

Joan Galcerà Miralles

Notes i referències bibliogràfiques

(1) PREsentació del llibre La conquesta catalana de les illes Canàries | Carles Camp | Plural 21 | BCN | 28 de novembre de 2022: https://www.artneutre.net/2022/11/Presentacio-del-llibre-La-conquesta-catalana-de-les-illes-Canaries-Carles-Camp-Plural-21.html

(2) Joan Manuel Pons i Valens, Viatge al riu de l'Or: https://www.maremar.org/producte/viatge-al-riu-de-lor/

(3) Planisphere of Domingos Teixeira (1573): https://myoldmaps.com/399-planisphere-of-domingos.pdf

(4) Historia del Tribunal del Santo Oficio de la Inquisición de Lima. Autor: J. Toribio Medina. Ed. 1987: https://www.memoriachilena.gob.cl/602/w3-article-98790.html:

(5) Diccionario de la llengua española. RAE, "tejuela": https://dle.rae.es/tejuela

(6) Viquipèdia, "Creu de Borgonya": https://ca.wikipedia.org/wiki/Creu_de_Borgonya

(7) Historia del Tribunal del Santo Oficio de la Inquisición de Lima. Autor: J. Toribio Medina. Ed. 1987: https://www.memoriachilena.gob.cl/602/w3-article-98790.html

(8) Sucedió en el Perú (TV Perú) - Incas imperiales - 27/08/2018: https://www.youtube.com/watch?v=UR4-ACaUZBk (minut 46)

(9) El tribunal del Consulado de Lima. Autor: José Antonio Pejovés. Ed. 2019

(10) Viquipedia, "Armada del Sur": https://es.wikipedia.org/wiki/Armada_del_Mar_del_Sur?

(11) Geneanet.org, "Ascendientes de Pedro de Casaus Segarra": https://gw.geneanet.org/julio4?lang=es&pz=julio+eduardo&nz=palacios+san+martin&m=A&p=pedro&n=de+casaus+segarra&siblings=on¬es=on&t=T&v=6&image=on&marriage=on&full=on

(12) Family.JulioPalacios.biz, "Linajes Segarra y Segarra de las Roelas": https://www.family.juliopalacios.biz/Generaciones2.htm

(13) Desafios Transatlánticos, Mercaderes, Banqueros y el Estado en el Perú virreinal 1600-1700. Autora: Margarita Suárez, Ed. 2001, p. 226.

(14) Maria Barros van Buren, “La flota del Mar del Sur”, Revista de Marina, núm. 766, maig-juny, Las Salinas, Viña del Mar, Xile, 1985, p. 306-322: https://revistamarina.cl/revistas/1985/3/mbarrosv-b.pdf